

УДК 37.017:378.14

Лівшун Олександр Володимирович – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики трудового і професійного навчання Хмельницького національного університету
E-mail: a.livschun@yandex.ua

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано існуючі підходи до розуміння понять «професійна готовність» та «психологічна готовність» до професійної діяльності педагога. Розкрито основні етапи дослідження поняття «професійна готовність». Представлено основні компоненти та особливості формування особистісної готовності майбутнього вчителя технологій до роботи з дітьми. Доведено що формування готовності майбутнього вчителя технологій до професійної діяльності означає формування у нього тих необхідних мотивів, мотивацій, настанов, досвіду, надавання його психічним процесам і якостям таких властивостей і станів, які забезпечують йому можливість ефективно організовувати педагогічну діяльність та оптимально нею управляти.

Ключові слова: професійна готовність, психологічна готовність, особистісна готовність, майбутній вчитель технологій, компоненти готовності, професійна діяльність.

Livshun Oleksandr – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Labor and Professional Training, Khmelnytsky National University
E-mail: a.livschun@yandex.ua

FORMATION OF TECHNOLOGIES TEACHERS' PERSONAL READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITY

Livshun Oleksandr – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Theory and Methodology of Labor and Professional Training, Khmelnytsky National University.
E-mail: a.livschun@yandex.ua

Summary. The existing approaches to understanding of notions «professional readiness» and «psychological readiness» for professional activity of a teacher have been analyzed in this article. The main stages of research of the notion «professional readiness» have been described. The main components and peculiarities of formation of a future technology teacher's personal readiness to work with children have been presented. It is proven that the formation of the readiness of a future technology teacher for professional activities means formation of the motives, motivation, attitudes, experience, providing his mental processes and

qualities with such properties and states that enable him to organize teaching activity effectively and manage it optimally.

Key words: *professional readiness, psychological readiness, personal readiness, future technology teacher, components of readiness, professional activity.*

Вступ. Сучасна система освіти в Україні висуває якісно нові вимоги щодо існуючого рівня готовності випускників вищих навчальних закладів до професійної діяльності. Сьогодні суспільству потрібні ініціативні та самостійні люди, здатні до швидкого оновлення знань, розширення навичок і вмій, освоєння нових сфер діяльності, готові постійно удосконалювати себе і власну діяльність відповідно до потреб суспільства. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті підкреслюється: «Освіта XXI ст. – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної, здатної до самоосвіти й саморозвитку особистості, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни» [8].

Провідна роль у вирішенні поставлених завдань належить учителю. Саме від рівня його майстерності та професійної готовності до виконання педагогічної діяльності залежить бажаний результат. Практика показує, що для покращання ситуації необхідно переглянути процес підготовки майбутнього вчителя технологій розпочинаючи ще із вищих навчальних закладів. Саме ВНЗ є первинною ланкою, котра повинна якнайповніше забезпечувати процес формування у майбутнього вчителя технологій професійної готовності до досягнення високої якості його педагогічної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз досліджень з проблеми підготовки майбутніх вчителів до професійної діяльності дає можливість зробити висновок про те, що явище готовності становить предмет вивчення як педагогів, так і психологів, проблема готовності до різних видів педагогічної діяльності є об'єктом наукового інтересу багатьох науковців. Зокрема, останнім часом проведено багато досліджень, що розкривають: проблеми професійної підготовки майбутніх учителів (К. Дурай-Новакова, І. Зязюн, А. Ліненко, Ю. Пелех, В. Сластьонін, М. Чобітько В. Шахов); становлення і розвиток готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (І. Біда, О. Демченко, Л. Мороз, М. Назаренко, Г. Троцко); формування готовності, спрямованої на особистісне і професійне удосконалення майбутніх педагогів (Л. Кондрашова, Т. Шестакова), готовності до інноваційної професійної діяльності (І. Гавриш, Л. Шевченко), формування готовності до самостійної творчої діяльності (О. Кривильова) та самореалізації (О. Теплова) та ін.

Готовність як психологічний феномен досліджували І. Балл, М. Дяченко, Л. Кандибович, М. Левітов, В. Моляко та інші.

Багато педагогів-науковців акцентують увагу на виявленні факторів і умов, дидактичних та виховних засобів, що дають змогу керувати становленням і розвитком готовності. Психологи ж, у свою чергу, орієнтуються на встановлення характеру зв'язків і залежностей між станом готовності та ефективністю діяльності.

Метою статті є розкриття сутності особистісної готовності майбутнього вчителя технологій для забезпечення високого рівня підготовленості майбутніх фахівців.

Результати дослідження. Поняття «психологічна готовність до діяльності» ввели М. Дяченко та Л. Кандибович у 1976 р. у дослідженнях з інженерної психології та психології праці. Основним аргументом для введення цього поняття стала необхідність виділення зі сукупності чинників, що зумовлюють продуктивність діяльності, психологічного компонента, який, за певних умов, відіграє вирішальну роль в оволодінні тим чи іншим видом діяльності. Аналізуючи природу феномену готовності до професійної діяльності, незважаючи на певні розбіжності в її визначенні, автори дотримуються спільної думки про те, що вона відбиває спрямованість особистості на цю діяльність. Разом із тим закономірним можна вважати той факт, що у кожній із професійних сфер «готовність» має конкретний специфічний вияв. Внаслідок цього з'явилася низка тлумачень щодо змісту, класифікацій структурних елементів готовності [4].

Якщо розглядати проблему готовності в цілому, то варто зазначити, що об'єктом спеціальних досліджень це явище стало не так давно. Так, на першому етапі (кінець ХІХ – початок ХХ ст.ст.) її вивчали у зв'язку з проникненням у психічні процеси людини. Саме в цей період склалося розуміння готовності як настанови (К. Марбе, О. Кюльпе, Д. Узнадзе).

Другий етап належить до періоду дослідження готовності як деякого феномену стійкості людини щодо зовнішніх і внутрішніх впливів. Таке розуміння готовності зумовлене інтенсивним дослідженням нейрофізіологічних механізмів регуляції та саморегуляції поведінки людей. У цьому плані велике значення мають дослідження психологів США про соціальну настанову, вияв її основних ознак, структурних компонентів, а також спроби її технічного вимірювання (У. Томас та Ф. Знанецькі, Г. Оллпорт, Д. Кац, М. Сміт та ін.).

Третій етап вивчення готовності пов'язаний із дослідженнями в галузі теорії діяльності. Саме в цей період готовність розглядають у зв'язку з емоційно-вольовим та інтелектуальним потенціалом особистості щодо конкретного виду діяльності. Готовність характеризують як якісний показник саморегуляції на різних рівнях проходження процесів:

фізіологічному, психологічному, соціальному (А. Ганюшкін, М. Дьяченко і Л. Кандибович, М. Левітов та ін.) [9].

Необхідно звернути увагу на те, що в науковій літературі ще не має усталеного визначення цього поняття. Готовність – це цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркову прогностичну мобілізаційність у момент включення в діяльність певної спрямованості. Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї.

На сучасному етапі розвитку психологічних і педагогічних наук готовність до професійної діяльності розглядається у контексті таких підходів:

- функціонального, за яким готовність вважають психічним станом особистості, що визначає потенційну активізацію психічних функцій під час майбутньої професійної діяльності;

- особистісного, де готовність постає цілісним особистісним утворенням, що інтегрує сукупність внутрішніх суб'єктивних чинників окремої діяльності та досліджується переважно в контексті професійної підготовки до неї;

- особистісно-діяльнісного, у межах якого готовність окреслюється як вияв усіх граней особистості, що забезпечують можливість ефективно виконувати професійні функції;

- результативно-діялісного, що визначає готовність як результат процесу підготовки [2; 10; 12].

У наукових дослідженнях А. Линенко [9] виокремлено такі вияви готовності: позитивне ставлення до праці вчителя; певний рівень оволодіння педагогічними знаннями, вміннями та навичками; самостійність у розв'язанні професійних завдань; розвиток педагогічних здібностей; наявність професійно-педагогічної спрямованості особистості; моральні риси особистості.

За визначенням К. Дурай-Новакової [3], готовність до професійної діяльності – це здатність учителя у потрібний момент активізувати всі свої потенційні можливості і, спираючись на набуті знання та досвід, приймати самостійні рішення у конкретній ситуації відповідно до кінцевої мети діяльності. Водночас Л. Рибалко [11, с. 16] розуміє готовність як особистісні інтегровані новоутворення в мисленні, свідомості, самосвідомості, якостях особистості майбутнього вчителя (інтелектуальних, психічних, фізичних та ін.), які забезпечують продуктивне виконання педагогічної діяльності.

Л. Кондрашова пропонує розглядати готовність як єдність двох напрямів – морального та психологічного, що включають в себе «... професійно-моральні погляди й переконання, професійну спрямованість психічних процесів, самовладання, педагогічний оптимізм, працездатність,

налаштованість на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів, самооцінку його результатів, потребу в професійному самовихованні, що забезпечує високі результати педагогічної роботи» [7, с. 8].

Незважаючи на широку представленість у науковій літературі проблеми готовності та різні підходи до визначення сутності цього поняття, науковці єдині у переконанні, що зазначений феномен слід розглядати як інтегральне особистісне утворення, що поєднує у собі психічні (функціональні) стани – короткочасна (тимчасова, ситуативна) готовність, та підготовленість (особистісні характеристики) – довготривала (загальна), які перебувають у єдності та взаємозалежності.

Успішне формування професіоналізму особистості та діяльності майбутніх фахівців базується на їх готовності до праці. Провідною складовою готовності до професійної діяльності є особистісна готовність, яка розуміється науковцями як комплексне психологічне утворення, як сплав функціональних, операційних та особистісних компонентів.

З психологічної точки зору, особистісна готовність до професійної діяльності – це психічний стан, передстартова активізація «Я», що включає усвідомлення своїх цілей, оцінку наявних умов, визначення найбільш вірогідних способів дії, прогнозування мотиваційних, вольових, інтелектуальних зусиль, вірогідності досягнення результату, мобілізацію сил, самонавіювання в досягненні цілей.

Особистісна готовність до педагогічної діяльності, на переконання І. Зимньої, це широка і системна професійна компетентність, стійка переконаність, соціально-значуща спрямованість особистості майбутнього вчителя, наявність у фахівця комунікативної і дидактичної потреби, необхідність спілкування та передачі досвіду іншим [5].

Науковці по-різному підходять до визначення структурних компонентів готовності до діяльності. Своєрідність компонентної структури, що описується у тому чи іншому дослідженні, залежить від мети дослідження та характеру конкретної діяльності, готовність до якої при цьому вивчається.

М. Дьяченко, Л. Кандилович (1976), вивчаючи структурні компоненти готовності майбутнього спеціаліста до складних видів діяльності, виділяють такі компоненти:

- мотиваційний – усвідомлення своїх потреб, інтересів, вимог суспільства, колективу;

- орієнтаційний – усвідомлення цілей, реалізація яких забезпечить розв'язання певного завдання, осмислення й оцінка умов, за яких відбуватимуться майбутні дії, актуалізація досвіду, пов'язаного в минулому з виконанням завдань і вимог подібного характеру;

- операційний – визначення на основі досвіду та оцінки намічених умов діяльності, найбільш вірогідних способів розв'язання завдань або дотримання вимог (володіння методами і прийомами діяльності,

знаннями, навичками, вміннями, розумовими антиципаціями, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо);

- вольовий – мобілізація сил у відповідності з умовами праці та завданням; самоконтроль, самонавіювання в процесі досягнення цілей;

- оцінний – оцінка співвідношення власних можливостей, рівня домагань та міри досягнення певного результату [4].

М. Кондрашова (1987 р.), аналізуючи структуру готовності, описану М. Дьяченко та Л. Кандибович, вважає, що така структура готовності не розкриває всіх змістових аспектів цього феномену, оскільки здатність людини до професійно-педагогічних суджень не може розглядатись ізольовано від діяльного ставлення особистості до обраної професії. Науковець обґрунтовує такі структурні компоненти:

- морально-орієнтаційний (любов до дітей, бажання спілкуватися з ними, педагогічна вимогливість, відповідальність за обрану спеціальність, педагогічний такт, дисциплінованість);

- емоційно-вольовий (організованість у роботі, вміння керувати всіма типами учнів, емоційність самостійність і т.д.);

- психофізичний (працездатність, психічна врівноваженість, упевненість у своїх силах тощо);

- оцінний (самооцінка власних дій і вчинків і т. д.) [6].

Формування готовності майбутнього вчителя технологій до професійної діяльності означає утворення у нього тих необхідних мотивів, мотивацій, настанов, досвіду, надавання його психічним процесам і якостям таких властивостей і станів, які забезпечують йому можливість ефективно організувати педагогічну діяльність та оптимально нею управляти.

Узагальнюючи теоретичні положення, запропоновані різними дослідниками, можна зробити висновок про те, що готовність майбутнього вчителя технологій, як складна динамічна структура, повинна охоплювати такі компоненти:

1) комунікативний: визнання професійного спілкування як цінності; усвідомлення наявного і потрібного рівня розвитку комунікативних здібностей; створення ефективних моделей спілкування; творча взаємодія;

2) мотиваційний: інтерес до професії вчителя, цінування праці педагога, відданість гуманістичним ідеалам, любов до праці, дітей; самоаналіз своїх мотивів навчально-професійної діяльності; творчі мотиви трудової, технічної, психолого-педагогічної діяльності;

3) характерологічний: цінування таких рис характеру як любов до праці, наполегливість, акуратність, дисциплінованість, емоційна врівноваженість; осмислення своїх найцінніших рис характеру як важливих факторів ефективної навчально-професійної діяльності;

створення нових ефективних характерологічних програм поведінки та діяльності;

4) рефлексивний: усвідомлення особистості та її внутрішнього світу як найвищої цінності; усвідомлення образу професії вчителя технологій, розвинений самоаналіз; створення індивідуальних технік самоусвідомлення;

5) досвідний: визнання психологічних знань, умінь, навичок, якостей своєї особистості та учня як вищих цінностей; усвідомлення свого рівня професійної компетентності; психологічна мудрість вчинків, поведінки у професійній діяльності; індивідуальний професійно-психологічний світогляд;

6) інтелектуальний: цінування інтелектуальних здібностей і властивостей, повага до інтелектуальної праці; усвідомлення наявного і потрібного рівнів розвитку інтелекту та мислення; творче використання інтелекту, мислення у професійній діяльності та особистісному розвитку;

7) психофізіологічний: усвідомлення значення психофізіологічних особливостей у своїй діяльності й діяльності учнів; усвідомлення особливостей свого типу вищої нервової діяльності й темпераменту; гнучкий індивідуальний стиль діяльності, відповідний своєму типу темпераменту;

8) природовідповідний: орієнтація педагогічних систем на природні основи організації їх структури, функцій, енерго-інформаційного обміну з навколишнім середовищем, на індивідуальні характеристики суб'єктів навчальної діяльності та професійного зростання [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Технологія формування професійної готовності майбутнього вчителя технологій надзвичайно складна, яка об'єднує чимало структурних компонентів: зв'язки між професійними настановами, переконаннями і діяльністю, між інтелектуальними, емоційно-вольовими і психофізіологічними процесами та явищами в структурі професіоналізму тощо. Інтелектуально-емоційні процеси та явища є фундаментом професійно-моральних якостей. Органічна взаємодія між професійним мисленням педагога і почуттями, емоційне прийняття мети педагогічної діяльності лежать в основі вольової поведінки, а оцінювання особистісного змісту педагогічної діяльності в руслі особистісних і професійних цінностей, формування стійких рис особистості забезпечують формування особистісної готовності до професійної діяльності. Професійне значення педагогічної діяльності майбутнього вчителя технологій є тією умовою, котра визначає спрацювання механізму засвоєння морально-інтелектуальних і професійно-педагогічних цінностей, формування високого рівня та особистого стилю власної педагогічної діяльності вчителя технологій.

Таким чином, поняття готовність майбутнього вчителя технологій до професійної педагогічної діяльності є багатофункціональним та багатокомпонентним, оскільки відображає багатогранність педагогічної діяльності майбутнього вчителя технологій.

До перспектив подальшого дослідження варто зарахувати конкретизацію змісту виділених компонентів професійної готовності майбутніх учителів технологій та розробку й обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості цієї готовності.

Література

1. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.Г. Видра. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 112 с.
2. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... докт. пед. наук / І.В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 572 с.
3. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук / К.М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 32 с.
4. Дьяченко М.И. Готовность к деятельности в напряжённых ситуациях / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович, В.А. Пономаренко. – Мн.: БГУ, 1985. – 206 с.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология: уче. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 480 с.
6. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності / Л.В. Кондрашова. – К.: Вища школа, 1987. – 54 с.
7. Кондрашова Л.В. Концепція «Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму» / Л.В. Кондрашова // Професійне становлення майбутнього вчителя: монографічний огляд. – Кривий Ріг, 2006. – С. 6-34.
8. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – № 1 (91).
9. Лінєнко А.Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / Алла Францівна Лінєнко / АПН України; Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.
10. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посібник / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Х.: ОВС, 2002. – 400 с.
11. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л.С. Рибалко. – Харків, 2008. – 42 с.
12. Семиченко В.А. Психологія особистості / В.А. Семиченко. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.

Bibliography

1. Vydra O.G. Age and pedagogical psychology: textbook / O.G. Vydra. – K.: Tsentr Uchbovoi literatury, 2011. – 112 s. (in Ukrainian)
2. Gavrysh I. V. Theoretical and methodological basis for the formation of future teachers to innovative professional activities: dis. ... dokt. ped. nauk / I.V. Gavrysh. – Lugansk, 2006. – 572 s. (in Ukrainian)

3. Duraj-Novakova K.M. Formation of professional readiness of students to pedagogical activity: avtoref. diss. ... kand. ped. Nauk / K.M. Duraj-Novakova. – М., 1983. – 32 s. (in Russian)
4. Dyachenko M.I. The readiness to work in stressful situations / M.I. Dyachenko, L.A. Kandybovich, V.A. Ponomarenko. – Мн.: BGU, 1985. – 206 s. (in Russian)
5. Zimnyaya I.A. Pedagogical psychology: ucheb. posobie dlya stud. vysh. ped. ucheb. zavedenij / I.A. Zimnyaya. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1997. – 480 s. (in Russian)
6. Kondrashova L.V. The moral and psychological readiness of the student to teacher / L.V. Kondrashova. – К.: Vishcha shkola, 1987. – 54 s. (in Ukrainian)
7. Kondrashova L.V. The concept of «Interactions moral and psychological qualities in the content of teaching professionalism» / L.V. Kondrashova // Profesiine stanvlennia maibutnogo vchitelia: monografichnii oghiad. – Krivii Rig, 2006. – S. 6-34. (in Ukrainian)
8. The concept of secondary education (12-year-old school) // Pedagogichna gazeta. – 2002. – № 1 (91). (in Ukrainian)
9. Linenko A. F. Educational activities and readiness to thereto / Ala Frantsivna Linenko / APN Ukraini; Pivdenoukraiinskii pedagogichnii un-t im. K.D. Ushinskogo. – Odesa : OKFA, 1995. – 80 s. (in Ukrainian)
10. Lozova V.I. Theoretical Foundations of education and training: teach. manual / V.I. Lozova , G.V. Trotsko . – Kh.: OVS, 2002. – 400 s. (in Ukrainian)
11. Ribalko L.S. Acmeological principles vocational teacher self-future teachers: avtoref. dis. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / L.S. Ribalko. – Kharkiv, 2008. – 42 s. (in Ukrainian)
12. Semichenko V.A. Psychology of Personality / V.A. Semichenko. – К.: Vidavets Eshke O.M., 2001. – 427 s. (in Ukrainian)

УДК: 378+004.5+159.92

Мерзлякова Олена Леонідівна – кандидат психологічних наук, докторант Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
E-mail: elena.merzlykova@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА ГРАМОТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОМП'ЮТЕРНО-ОРІЄНТОВАНИХ СИСТЕМАХ НАВЧАННЯ

Анотація. Розкрито зміст поняття інформаційної грамотності вчителя в контексті його залучення до комп'ютерно-орієнтованих систем навчання. Показано, що розвиток психологічної складової інформаційної грамотності є не менш важливим, ніж оволодіння вчителем ІКТ. Обґрунтовано необхідність її розвитку на всіх етапах неперервної освіти. Матеріал в першу чергу розрахований на освітян, які займаються професійною та післядипломною підготовкою вчителів. Також може зацікавити дослідників проблематики інформаційної грамотності вчителя та безпосередньо вчителів середньої школи.

Ключові слова: інформаційна грамотність, ефективна педагогічна діяльність, комп'ютерно-орієнтовані системи навчання, візуальні засоби інформаційної подачі.